

Uppkomsten av HA-utelämning i svenska

Linnéa Bäckström & Henrik Rosenkvist

1 Inledning

I svenska kan det temporala hjälpverbet HA (i formerna *ha*, *har* och *hade*) ibland utelämnas.¹

- (1) Vi tror att boken (har/hade) blivit för tjock.
- (2) Boken skulle (ha) blivit för tjock.

Det finita HA kan utelämnas från underordnade satser med AF-ordföljd (1), medan infinit HA kan utelämnas från alla satstyper, om ett modalt hjälpverb i preteritum skulle ha kommit före ett utsatt HA (2). Också när ett sådant hjälpverb står i presens förekommer det att infinit HA utelämnas (3).

- (3) Boken lär (ha) blivit för tjock.

HA-utelämning är ett klassiskt grammatiskt problem som också är av internationellt intresse – utelämning av finit HA är bara möjligt i bisats, vilket strider mot *the Penthouse Principle* (Ross 1973), en princip som innebär att huvudsatsens syntax bör vara mer tillåtande än bisatsens. En annan central observation är det faktum att HA-utelämning tycks vara helt optionellt, och alltså helt saknar semantiska eller pragmatiska konsekvenser.

HA-utelämning förekommer inte i fornsvenska, utan uppstod under slutet av 1600-talet. Hur och varför detta skedde har diskuterats länge (Johannisson 1945, 1960, Holm 1951, 1960, Malmgren 1985, Moberg 1993, Östman 2002), och flera förslag på hur HA-utelämningsyntax ska tolkas har presenterats (Platzack 1983, 1986, 1988, 1989, Julien 2002, Andréasson m.fl. 2004, Larsson 2007, 2009, Sangfelt 2014, Heinat 2021). Med stöd av ny empiri presenterad av Bäckström (2020) kommer vi i den här artikeln att lägga fram ett försök till en sammanhängande förklaring av hur de olika typer av HA-utelämning som visas i (1–3) har uppstått.

I avsnitt 2 presenterar vi en skiss av den empiriska utvecklingen av HA-utelämning, och därefter diskuterar vi hur finit HA-utelämning, infinit HA-utelämning efter modalt hjälpverb i preteritum och infinit HA-utelämning efter modalt hjälpverb

¹ Vi tackar en anonym läsare och konferensvolymens redaktion för förslag på förbättringar. Kvarstående brister beror enbart på våra egna tillkortakommanden.

i presens kan förstås i en minimalistisk modell, i tre på varandra följande avsnitt (3–5). Artikeln sammanfattas i ett avslutande avsnitt (6).²

2 HA-utelämningens diakrona utveckling – en kort skiss

Det finns enstaka belägg på finit HA-utelämning redan under fornsvensk tid, vilket bland annat Moberg (1993) uppmärksammat, med det är troligt att dessa fall är misstag av skribenten. Det är inte orimligt att HA oavsiktligt utelämnas; Bäckström (2020:99 f.) hittar nämligen ett tiotal fall av finit HA-utelämning i huvudsats i sin undersökning, och menar att också dessa är tillfälliga misstag och inte utgör någon grund för att anta att HA kunde utelämnas från huvudsats i fornsvenska.

I slutet av 1600-talet ökar emellertid frekvensen av finit HA-utelämning i bisats snabbt. Några tidiga exempel ges i (4–5).

- (4) Påstmästaren hade en Tysk hustru, som det Ø brygget (Rålamb 1658:54)
- (5) [...] påminnte, hurusåsom H:s Kongl. Maj:tt i går Ø notificerat Ständerna om skattmästarewahlet (Borgarståndets riksdagsprotokoll 1668:48)

Johannisson (1960) visar att i *Ordinari Post Tijdender*, vår första nyhetstidning, ökar HA-utelämningen från 4 % år 1667 till hela 99 % år 1685, och under tidigt 1700-tal utelämnar en del skribenter alla finita HA i bisats. I Karl XII:s brev från perioden 1712–1715 finns det till exempel inga finita HA i bisats (Bäckström 2020:96 f.). Den språkförändring som leder till att finit HA-utelämning uppstår som en grammatisk möjlighet i svenska kan alltså tidfästas till 1600-talets andra hälft.

Moberg (1993), Wiklund (2001) och Larsson (2009:107, 217) antar att infinit HA-utelämning efter modalt hjälpverb i preteritum, som i exempel (2), förekommer redan i fornsvenska. Bäckströms (2020) empiriska studie indikerar dock att de enstaka fall som påträffas i äldre och yngre fornsvenska tycks vara tillfälligheter, och att infinit HA-utelämning ökar i frekvens först efter det att finit utelämning har etablerats.³

För det första står det klart att infinit HA-bortfall inte förekommer i fornsvenskan. [...] För det andra verkar infinit HA-bortfall dyka upp i språkbruket först efter att finit HA-bortfall blivit etablerat. (Bäckström 2020:129)

² Vi vill framhålla att på grund av begränsat utrymme går vi inte in på frågor som rör stil, eller talspråk i förhållande till skriftspråk, även om dessa faktorer säkerligen har varit viktiga för spridningen av HA-utelämning. Inte heller diskuterar vi HA-utelämning i nexus- och kontrollinfinitiver (se Bäckström 2020:105 ff.), eller HA-utelämning efter *kanske*.

³ Bäckström (2020:115 ff.) fann totalt tre möjliga utelämningsfall av infinit HA i sin studie av äldre fornsvenska, som omfattar fyra olika genrer (lagar, religiös prosa, diplom och profan prosa). I yngre fornsvenska hittades också tre fall av utelämning.

Bäckströms tidigaste exempel (2020:128) visas i (6–7). De överordnade hjälpverben är *måste* i (6) och *kunde* i (7).

- (6) Til äfwentyrs måste denne / så wijda deras berättelser är till troendes / Ø warit af de Orter [...] (Rålamb 1658:48)
- (7) [...] ej uti någon reél drabning, som kunde Ø gjifwit dem ljka revenge [...] (Spegel 1680:19)

Det är först under 1730-talet som den infinita HA-utelämningen märkbart ökar i frekvens. Vidare är det enbart författare som utelämnar finit HA som också utelämnar infinit HA, vilket indikerar en implikativ relation mellan de båda utelämningsstyperna. Vi antar alltså att finit HA-utelämnning föregår, och är en förutsättning för, den infinita utelämningen efter hjälpverb i preteritum.

Julien (2002) undersöker bland annat bruket av infinit HA-utelämnning efter modala hjälpverb i presens, som i (3), och visar att informanter gör olika bedömningar av utelämnning efter *verkar* och *lär*. En del talare accepterar sådan utelämnning, trots att normgivare som till exempel *Språkriktighetsboken* menar att detta inte är möjligt. Bäckström (2017) framhåller dock i en mindre studie att denna typ av utelämnning kan beläggas i tidningstext redan under 1960-talet, och att den också ökar i frekvens fram till nutid. Också Heinat (2021) ger flera autentiska exempel på utelämnning av infinit HA efter hjälpverben *kan*, *lär* och *verkar*. Men frågan när utelämnning av infinit HA efter modalt hjälpverb i presens egentligen uppstår är ännu obesvarad – därför går vi närmare in på detta i avsnitt 5 nedan, i samband med en syntaktisk förklaring.

3 Uppkomsten av finit HA-utelämnning

För en syntaktisk förklaring av HA-utelämnningens uppkomst är det givetvis nödvändigt att fastställa grundförutsättningarna för språkförändringen. I det här avsnittet inleder vi därför med en kort sammanfattning av tidigare förslag, för att sedan presentera den syntaktiska modell som vi tar som utgångspunkt. Huvuddelen av avsnittet handlar dock om hur och varför finit HA-utelämnning uppstod.

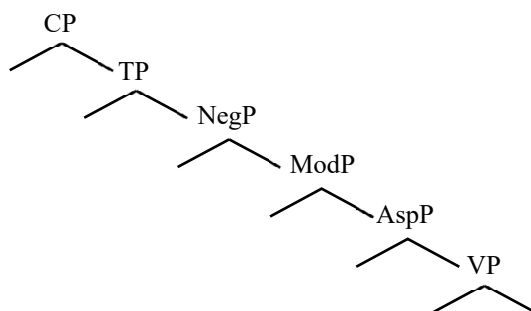
3.1 Tidigare förklaringsmodeller och syntaktisk utgångspunkt

Platzack (1983, 1986) antar att HA kan utelämnas från alla satser utom när verbet fungerar som finit verb i huvudsats, och formulerar en enkel regel: ”delete HA when not in C”. Medan regeln möjligen kan förklara utelämnning av finit HA (se diskussionen i Heinat 2021) så är det uppenbart att denna regel inte gäller infinit HA i till exempel vissa kontrollinfinitever (som i 8).

- (8) Det är viktigt att *(ha) målat båten ordentligt.

Larsson (2009) och Sangfelt (2014) antar i stället att utelämnning av finit HA bara är möjligt om inte HA är en unik markör för finithet, och att finit HA därför enbart kan utelämnas från V – det vill säga från bisatser med AF-ordföljd, i vilka subjunktionen uttrycker finithet i C. På så sätt relateras HA-utelämnningen till den förändring i bisatsordföljd (från FA till AF) som inträffar under äldre nysvensk tid. Ett problem med analysen är dock att den inte förklarar utelämnning av infinit HA, och inte heller varför HA kan utelämnas från V. Andra analyser möter samma svårighet: ”Admittedly, it is not entirely clear why the auxiliary can be omitted [...]” (Heinat 2021:359, fn. 14).

I senare versioner av minimalistprogrammet (Platzack 2011, Harwood 2014, Koeneman & Zeilstra 2017) antar man att hjälpverb inte förbinds i VP, bland annat eftersom de inte påverkar argumentstrukturen och eftersom de inte kan passiveras. Därmed är det inte heller möjligt att hävda att HA utelämnas från V. Vi antar därför den enkla syntaktiska grundstrukturen i figur 1, där hjälpverb förbinds i funktionella fraser mellan NegP och VP (se Platzack 2011:151f). Hjälpverbens eventuella modala särdrag är associerade med ModP, och aspektuella särdrag med AspP.

Figur 1. Föreslagen syntaktisk grundstruktur.

Vi antar i likhet med Harwood (2014) att alla hjälpverb, också infinita sådana, förbinds i satsens mittfält och inte i verbfrasen, bland annat eftersom hjälpverb inte påverkar argumentstrukturen. Det är vidare möjligt att HA, som är entydigt temporalt (se SAG 4:230 ff.), inte projicerar någon ModP. För vår analys är detta emellertid inte avgörande.

3.2 Syntaktisk reanalys av HA

Under äldre nysvensk tid, och kanske i synnerhet under 1600-talets slut, var den syntaktiska variationen i svenska stor. När det gäller bisatsen rörde variationen till exempel AF- och FA-ordföljd, kilkonstruktion samt OV- och VO-ordföljd. Ett finit hjälpverb i en bisats kunde alltså realiseras antingen i T (vilket ger FA-ordföljd) eller i Mod/Asp (vilket ger den nutida AF-ordföljden). Det var också möjligt att placera ett finit verb i en final position – en syntaktisk konstruktion som vi emellertid bortser från i det följande.

Under den här tiden skiljer sig vidare det temporala HA från andra hjälpverb genom att uttalet reduceras. Wessén (1992:244) noterar att ”Agneta Horn kan icke skilja på *har* och *hade*. Hon skriver ofta *har*, där man väntar *hade*, tydligen för att hon uttalar *ha* för ’hade’.” Den fonetiska försvagningen leder alltså till att hjälp verbet HA utvecklas till en enda fonetisk form, som inte är morfologiskt markerad varken för tempus eller för person/numerus, till skillnad från huvud verbet HAVA som fortfarande har ett pregnant uttal. I östsvenska dialekter är denna skillnad fortfarande tydlig (Lagman 1967:116, Ivars 2010:160, Rosenkvist 2019).

Under det sena 1600-talet kan alltså HA i en bisats realiseras antingen i T eller i ModP, som i (9), ett konstruerat exempel.

- (9) [CP om [TP vi (HA_v) [NegP *inte* [ModP (HA_v) [AspP t_v [VP *läst boken*]]]]]]]

Till följd av den syntaktiska variationen, den fonetiska reduktionen och kanske också andra faktorer som till exempel påverkan från högtyska, föreslår vi att strukturen i (9) genomgår två separata reanalyser som innebär att två olika HA uppstår. Den första reanalysen innebär att HA i likhet med alla andra hjälpverb realiseras i ModP (eller möjligen i AspP), vilket ger upphov till AF-ordföljd (10). Den andra reanalysen gör att det fonetiskt försvagade HA reduceras ytterligare, och leder till att HA kan fungera som ett outtalat verb i T (11). Det är alltså fråga om en övergång från ett fonetiskt realiserat led till ett led som inte uttalas alls.

- (10) [CP om [TP vi [NegP *inte* [ModP HA_v [AspP t_v [VP *läst boken*]]]]]]]

- (11) [CP om [TP vi Ø_v] [NegP *inte* [ModP t_v [AspP t_v [VP *läst boken*]]]]]]]

Vi antar alltså att det efter dessa båda reanalyser finns två olika sätt att uttrycka perfekt och pluskvamperfekt i bisats. Eftersom de båda varianterna av HA har samma syntaktiska särdragsuppsättning måste givetvis också HA i (10) flytta till T för att matchas mot icke-valuerade särdrag, efter realiseringen i ModP. Detta innebär att det inte bör finnas några egentliga semantiska eller syntaktiska skillnader mellan de båda varianterna av HA, vilket också tycks vara fallet.

Den reanalys som leder till att HA så att säga lämnas kvar i T efter det att alla andra verb realiseras i en lägre position påminner om uppkomsten av modala hjälpverb i engelska (Roberts 1985, van Kemenade 1987, Kroch 1989, Haerberli & Ihsane 2016). Under en period som börjar redan på 1400-talet sker en uppdelning av engelska verb. Verb med defekt böjning som inte delar ut tematiska roller (*will*, *can*, *shall* etc.) associeras så starkt med I/T att de inte påverkas av den syntaktiska förändring som leder till att alla andra verb så småningom realiseras i VP. Det tycks dock inte finnas en enda förklaring till denna förändring. van Kemenade (1992:143) menar att ”It seems that in the history of English a number of factors ’conspired’ ” och Haerberli & Ihsane (2016:498) framhåller också att förändringen beror på ”a combination of factors”.

När det gäller hjälp verbet HA kan man notera att det på flera sätt skiljer sig från övriga hjälpverb under den relevanta perioden. Reduktionen i uttalet innebär att

verbet saknar morfologisk böjning, och det saknar också modal betydelse. Vidare uttrycks finithet i en bisats av subjunktionen (Platzack 2011:49ff), och HA kan då uppfattas som en ren aspektmarkör. Andra faktorer som kan vara relevanta är dels möjligheten att förutsäga bisatsens tempus från matrissatsens tempus, vilket innebär att det temporala HA inte alltid är helt nödvändigt för tolkningen av bisatsens tempus, dels en allmän strävan efter förenklade strukturer under språkinläringen som kanske kan relateras till den oreda som präglade den äldre nysvenskans bisatsstruktur.

Wessén (1992:244) noterar emellertid att preteritumformer av hjälpverbet HA också utvecklades till en starkare form, i analogi med verb som *tro–trodde*. Former som [ha] eller [hae] övergick alltså till ett mer pregnant uttal [hade]. Märklig nog sammanfaller denna förändring i tid med att HA reduceras ytterligare och så småningom försvinner: ”Det ljudlagsenliga *ha* ’har, hade’ torde vara förutsättningen för ”bortfallet” av hjälpverb i bisats; det blev så trycksvagt, att det helt försvann från örat [...]” (Wessén 1992:245). Parallellt med att HA försvagas så blir det alltså också förstärkt. Bäckström (2020:29) ser detta som en försvarande omständighet för hypotesen att HA-utelämning beror på fonetiska faktorer. Men man kan också anta att de två fonetiska utvecklingarna faktiskt är förknippade med två olika varianter av HA, så som vi föreslår här: en med pregnant uttal som förbinds i Mod/Asp, och en försvagad och sedermera outtalad variant som förbinds direkt i T. Faktiskt innebär den föreslagna utvecklingen att Wesséns fonetiska observationer inte är en språkhistorisk paradox, utan de är snarare helt förväntade, givet de syntaktiska reanalyserna.

Sammanfattningsvis antar vi alltså att hjälpverbet HA följde två olika utvecklingsvägar under äldre nysvensk tid. Dels följde det övriga hjälpverb, och realiseras nu som ett uttalat verb i funktionella huvuden (Mod/Asp) i T-domänen, dels övergick det till att bli ett outtalat hjälpverb i T. Den senare reanalysen orsakades av flera olika faktorer som innebar att HA tydligt skiljde sig från andra samtida hjälpverb. Man kan inte heller utesluta att språkexterna faktorer underlättade utvecklingen.

4 Uppkomsten av infinit HA-utelämning efter modalt hjälpverb i preteritum

Som vi har visat i avsnitt 2 ovan så uppstår möjligheten att utelämma infinit HA efter modalt hjälpverb i preteritum något senare än den finita HA-utelämningen, och det är först under 1730-talet som denna typ av utelämning blir frekvent. Den förekommer alltså både i huvudsats (12) och bisats (13).

- (12) Vi borde Ø läst boken.
- (13) Vi anser att ni inte borde Ø läst boken.

Med tanke på att HA kan realiseras som Ø i bisats, så förefaller det rimligt att språkbrukarna under 1700-talets början antar hypotesen att detta också är möjligt i andra fall, om inte HA uttrycker några för satsen oundgängliga syntaktiska särdrag

som till exempel finithet i en huvudsats. Man kan säga att när ett outtalat HA väl är etablerat i svenskan så blir den för språkbrukarna relevanta frågan inte när HA kan utelämnas, utan när HA *inte* kan utelämnas.

Eftersom infinit utelämnning uppstår efter den finita utelämningen, så antar vi strukturen i (11) som en utgångspunkt för förändringen, och en förenklad analys av (13) visas i (14).

(14) [CP att [TP ni [NegP *inte* [ModP *borde* [AspP Ø [VP *läst boken*]]]]]]

Strukturen i (14) tillåter alltså HA-utelämnning, och orsaken till detta är sannolikt att hjälpverbet *borde* har samma aspektuella särdrag som HA (plus modala särdrag som HA saknar). Både preteritum och perfekt uttrycker avgränsade processer, och kan i vissa kontexter användas omväxlande med varandra: ”Talaren kan ibland välja ganska fritt mellan preteritum och perfekt [...]” (SAG 4:434). Det är vidare välkänt att perfekt ofta övergår till att fungera som preteritum: ”the perfect has a history of developing into a past tense [...]” (Eide & Fryd 2021:11). Detta indikerar att det finns en betydande semantisk överlappning mellan preteritum och perfekt.

Vi antar således att HA i (14) kan realiseras som Ø eftersom det inte bär på några unika syntaktiska särdrag som är essentiella för satsens tolkning – aspektdraget, alltså avgränsad process, uttrycks också av dåtidsformen hos *borde*, vars temporala särdrag matchas i T. En förutsättning för utelämningen är att det modala hjälpverbet uttrycker preteritum, eftersom bara detta tempus korrelerar med aspektdraget avslutad process. Denna förklaring innebär också att satstypen är irrelevant för utelämningen – i huvudsats sker matchningen i T i den synliga syntaxen (12), medan den sker i den osynliga syntaxen i bisats (13).

Utelämnning av HA efter hjälpverb i presens uppstår senare, vilket vi diskuterar i nästa avsnitt.

5 Uppkomsten av infinit HA-utelämnning efter modalt hjälpverb i presens

Utelämnning av HA efter hjälpverb i presens har diskuterats av Holmberg (1986), Hedlund (1992) och Julien (2002), med fokus på om utelämningen är begränsad av språkliga faktorer eller inte, och om utelämningen kan knytas till några semantiska eller pragmatiska effekter. I en aktuell studie visar Heinat (2021) att flera av de lexikala och strukturella restriktioner som har föreslagits inte tycks gälla det nutida språkbruket. Några autentiska exempel visas i (15–17), tagna från Heinat (2021:349 ff.).

- (15) Likaså kan tjejtidningar Ø målat upp en felaktig bild.
- (16) Den biten verkar alla Ø släppt idag.
- (17) FP anser sig Ø tagit en risk [...]

Att hjälpverbet *kan* i presens tillåter HA-utelämning visas i (15), och utelämning i en lyftningskonstruktion exemplifieras i (16). (17) är en ECM-konstruktion.

Man kan alltså fastslå att HA kan utelämnas efter hjälpverb i presens i dagens svenska, även om till exempel *Språkriktighetsboken* avråder från detta. I två mindre studier har Bäckström (2017, 2022) hittat exempel på sådan utelämning i tidningstext från 1960-talet, vilket visar att detta inte är ett nytt fenomen. De förklaringar som vi har föreslagit i avsnitten ovan utesluter emellertid denna typ av utelämning, och därför är det alltså relevant att undersöka när utelämning av infinit HA efter finit hjälpverb uppstår i svenska. Vi presenterar en sådan undersökning i avsnitt 5.1, och föreslår en tentativ analys av språkförändringen i avsnitt 5.2.

5.1 En empirisk undersökning av infinit HA-utelämning efter modalt hjälpverb i presens

Utelämning av finit HA uppstår under slutet av 1600-talet, och utelämning av infinit HA i början av 1700-talet. För att undersöka om infinit HA-utelämning efter hjälpverb i presens uppstår tidigare än så har vi studerat texter från 1530-talet och framåt. Vi har använt två källor. Dels har vi gjort riktade sökningar i Språkbankens korpusar, dels har vi sökt i skönlitterära texter i Litteraturbanken. För att begränsa sökningarna har vi valt att enbart söka efter hjälpverben *bör*, *lär* och *lärer* (med stavningsvariation).

Sökningarna i Språkbankens korpusar har varit utformade så att alla former av *lär* och *bör* som har följts av ett particip som slutar på *-t*, med ett mellanrum på 0–3 ord, har inkluderats. I korpusen Svensk prosafiktion har vi dock kunnat söka på verb i supinumform i stället för particip. I Litteraturbankens texter har vi gjort enkla sökningar efter verben *bör*, *lär* och *lärer*, och läst respektive textpartier.

Resultatet av våra ganska begränsade undersökningar visas i tabell 1.

Tabell 1. Utelämning av HA efter *bör* och *lär*.

text	årtal	antal ord/sidor	antal exempel
Olaus Petri, krönika	1530	108 000	0
Gyllenhielm	1640	53 000	0
Columbus, Mål-Roo	1675	20 000	0
Spegel	1680	32 700	0
Stålhammar, brev	1700–1708	44 800	0
Runius	1710	30 200	0
Dahlin, Argus	1732–1734	213 000	lär: 2
Gyllenborg, Sprätthöken	1740	28 500	0
Högström	1747	18 000	0
Kellgren, Drottning Chr.	1792	57 sidor	0
Granberg, Enslighetsäls.	1800	92 sidor	0
Wahlström, Bref till en vän	1800	151 sidor	0
Regnér, Om ålderdom	1807	39 sidor	0
Aftonbladet	1830-talet	29 870 000	lär: 8, bör: 2
Aftonbladet	1840-talet	62 970 000	lär: 24
Bremer, Strid och frid	1840	77 sidor	lär: 1
Aftonbladet	1850-talet	82 210 000	lär: 12
Svensk prosafiktion	1800–1900	16 275 000	lär: 29, bör: 2

De tidigaste exemplen kommer alltså från tidskriften *Argus*, som ju också markerar början på den yngre nysvenska perioden. Därefter dröjer det ett sekel innan ytterligare exempel dyker upp i *Aftonbladet*. Vad detta beror på är svårt att säga, men det är möjligt att den vardagliga stilen i *Argus* är av vikt i sammanhanget. De två exemplen från *Argus* står i bisatser, och hjälpverbet är i båda fallen *lärer*.

- (18) Du wet wäl dessutan, at jag är Präst i Sedoläran och säger oförskräckt huru-dan du gemenligen är och will wara, hwaremot Græken icke annat lærer Ø sagt, än hurudan du rätteligen bör wara, (*Argus* 1832:132)
- (19) När Aslög en gång satt i Skogen och räknade sina Kidlingar, hörde hon bland de håliga Klyffter ett Dwegaskrän eller Echo, som jag menar siewfa Sanningen med sitt rop lærer Ø förordsakat. (*Argus* 1832:133)

Av tabell 1 framgår att det är först i början av 1800-talet som infinit HA-utelämning efter hjälpverb i presens börjar öka i frekvens, och framför allt är det hjälpverbet *lär* som förekommer i denna konstruktion. Några exempel från 1830-talets *Aftonbladet* ges i (20–22).⁴ Man kan notera att det första exemplet med *bör* (22) kan vara en felskrivning för *borde*.

- (20) Arbetet är nu så nära fullbordadt att han lær Ø utsatt midsommartiden till sista stenens påläggande. (14/6 1832:3)
- (21) Poeten lær Ø haft det innevarande vår-arbetet i tankarne. (17/5 1832:3)

⁴ Texter från *Aftonbladet* från 1830-talet till 1900-talets första decennium finns i Språkbankens korpus Kubhist 2.

- (22) Författaren börjar med att söka vederlägga deras tankar som anse att jordbruket icke bör Ø varit skuldsatt och att man aldrig bör understödja detsamma genom lån. (9/7 1833:3)

Efter 1830-talet påträffas exempel på infinit HA-utelämning i samtliga texter – i korpusen Svensk prosafiktion är de tidigaste exemplen från 1840, men en majoritet av exemplen är från 1860-talet eller senare.

De två exemplen från Argus är ungefär samtida med etableringen av infinit HA-utelämning efter hjälpverb i preteritum, men sedan dröjer det ungefär 100 år innan fler exempel dyker upp. Därför kan man dra slutsatsen att HA-utelämning efter hjälpverben *bör* och *lär* tycks få ett genomslag i mitten av 1800-talet. Utförligare undersökningar, som inkluderar fler texter och fler hjälpverb, kan givetvis belysa denna utveckling mer i detalj. För våra syften är huvudsaken dock att vi kan fastställa att HA-utelämning efter hjälpverb i presens med största sannolikhet uppstår senare än utelämning efter hjälpverb i preteritum.

5.2 Infinit HA-utelämning efter modalt hjälpverb i presens – ett försök till syntaktisk förklaring

I våra tidigare förklaringar har vi utgått enbart från de syntaktiska särdrag som utmärker hjälp verbet HA, och bortsett från det faktum att perfekt och pluskvamperfekt också kräver ett andra led: ett verb i supinum. Supinumformen är karakteristisk för perfekt och pluskvamperfekt, och har åberopats som en möjlig orsak till utelämning av finit HA i modern svenska av bland annat Julien (2002), Andréasson m.fl. (2004) och Nielsen (2012). Tanken är i korthet att ett verb i supinum har samma egenskaper som ett finit HA, som därmed blir överflödigt och kan utelämnas. Men eftersom den distinkta supinumformen utvecklas senare än finit HA-utelämning (se Bäckström 2020:150f) är denna förklaring osannolik, och vi har lagt fram en annan hypotes ovan. Supinumformen kan emellertid vara viktig för uppkomsten av infinit HA-utelämning efter modalt hjälpverb i presens.

Supinumformen är ursprungligen ett perfektparticip med huvudsakligen adjektivisk funktion – dess historiska utveckling har studerats i detalj av Ida Larsson (2009) och i flera följande arbeten, med ett fokus på variationen mellan VARA och HAVA som tempusbildande verb. Under 1600-talet börjar perfektkonstruktioner med HAVA bli vanligare, och därefter uppstår det moderna sättet att bilda perfekt i svenska. Supinum som en egen verbform etableras emellertid senare – Sahlstedt (1769) rekommenderar att man bör skilja mellan supinum och particip i skriftspråket, och strax därefter invänder af Botin (1777) mot att supinum sätts i passiv i en del texter. af Botins anmärkning är en tydlig indikation på att supinumformen är på väg att övergå till en aktiv, infinit verbform – adjektiviska led kan ju inte passiveras. Men konstruktionen med passivt supinum är inledningsvis lågfrekvent. Håkansson (2021) visar att även om passivt supinum förekommer under 1800-talets första decennier, så sker det en markant frekvensökning i förhållande till perifrastisk konstruktion med BLIVA (det vill säga att exempel som *blev förändrad* successivt blir mindre vanliga än *har förändrats*) först under perioden 1860–1880. Utvecklingen är intressant,

eftersom den mer eller mindre sammanfaller med etableringen av infinit HA-utelämning efter hjälpverb i presens. Vi antar därför att båda dessa språkförändringar har samma underliggande orsak: att supinum utvecklas till en aktiv, infinit verbform.

Vi har antagit att HA kan utelämnas när verbet inte uppstår syntaktiska särdrag som måste synliggöras för att satsen ska kunna tolkas. Hjälpverb i preteritum kan, menar vi, ersätta det aspektdrag som annars uttrycks av HA i en perfekt- eller pluskvamperfektkonstruktion. Möjligheten att utelämnas HA också efter hjälpverb i presens kan då relateras till omständigheten att supinum övergår till en verbal böjningsform, vilket ur ett syntaktiskt perspektiv torde innebära att ett verb i supinum kan matcha aspektdraget (avgränsad process) i Asp. Detta är möjligt eftersom supinum har utvecklats från perfektparticip, som också kan uttrycka avgränsad aktionsart (SAG 2:590f). Vilket tempus ett föregående modalverb har blir följaktligen irrelevant.

Vi föreslår alltså att satser som (3) kan analyseras som (23).

(23) [CP *Boken* [TP *läri* [ModP *ti* [AspP \emptyset *blivit_i* [VP *t_j* för *tjock*]]]]]

När supinum övergår från att vara participliknande till att bli en böjningsform av huvud verbet leder det alltså till att AspP blir tillgänglig för supinumformer, som kan matcha aspektuella särdrag där. Eftersom HA redan kan utelämnas i andra konstruktioner är det troligt att språkbrukarna utnyttjar denna nya möjlighet för att – optionellt – göra HA överflödigt också i satser som (23).

Vidare antar vi i (23) att *blivit* står i Asp redan i den synliga syntaxen, men det är också möjligt att särdragsmatchningen sker i den osynliga syntaxen. Vilket alternativ som är korrekt är svårt att reda ut, eftersom andra konstituenten inte kan placeras emellan AspP och VP.

6. Sammanfattande diskussion

Inledningsvis gav vi exempel på tre olika möjligheter att utelämnas HA i modern svenska, som upprepas i (24–26) nedan.

(24) Vi tror att boken (har/hade) blivit för tjock.

(25) Boken skulle (ha) blivit för tjock.

(26) Boken lär (ha) blivit för tjock.

I artikeln ger vi ett förslag på hur de tre möjliga varianterna av utelämning kan förklaras syntaktiskt. En central utgångspunkt i förklaringen är den kronologiska utvecklingen, nämligen att finit utelämning (24) uppträder tidigast, alltså under andra halvan av 1600-talet. Därefter följer möjlighet till infinit utelämning efter hjälpverb i preteritum (25), och först under 1800-talet, när supinum etablerats som en infinit verbform, uppstår möjligheten till infinit utelämning efter hjälpverb i presens (26). Utvecklingen sammanfattas i tabell 1.

Tabell 1. Diakron utveckling av HA-utelämning.

Typ av utelämning	Novationsperiod	Position	Villkor
Finit HA-utelämning	omkring 1680	T	[+finit] uttrycks av subjunktion i C.
Infinit HA-utelämning efter hjälpverb i preteritum	omkring 1730	Mod/Asp	[+avgränsad] uttrycks av hjälpverb i Mod.
Infinit HA-utelämning efter hjälpverb i presens	omkring 1830	Mod/Asp	[+avgränsad] uttrycks av supinumform i Mod.

Vi antar alltså att utelämning av finit HA beror på att HA i slutet av 1600-talet antingen kan realiseras i Asp, eller som ett outtalat verb i T. Finitdraget uttrycks av subjunktionen. Infinit utelämning efter hjälpverb i preteritum uppstår under 1700-talets början, och förklaras av att aspektdraget (avgränsad process) korrelerar med hjälpverbets aspektdrag. När utelämning senare börjar förekomma efter hjälpverb i presens beror det på att det aspektuella särdraget uttrycks med supinumverbet.

Litteraturlista

- Andréasson, Maia, Susanna Karlsson, Erik Magnusson & Sofia Tingsell (2004): *Har/hade-bortfall i svenskan. Hur finit är ett naket supinum?* I: Björn Melander, Ulla Melander Marttala, Catharina Nyström, Mats Thelander & Carin Östman (red.), *Svenskans beskrivning 26*. Hallgren & Fallgren, Uppsala. S. 67–74.
- af Botin, Anders (1777). *Svenska språket i tal och skrift*. Kongl. Ordens-tryckeriet, Stockholm.
- Bäckström, Linnéa (2017): *När måste man egentligen ha ha?* Föredrag vid Grammatikfestivalen, Göteborg.
- Bäckström, Linnéa (2020): *Etableringen av ha-bortfall i svenskan. Från kontaktfenomen till inhemsk konstruktion*. Göteborgs universitet, Göteborg.
- Bäckström, Linnéa (2022): *Nya kontexter för utelämning av infinit ha*. Föredrag vid *Svenskans beskrivning 38*, Örebro.
- Eide, Kristin Melum & Marc Fryd (2021): The Perfect volume. Papers on the perfect. I: Kristin Melum Eide & Marc Fryd (red.), *The Perfect volume. Papers on the perfect*. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia. S. 1–40.
- Haerberli, Eric & Tabea Ihsane (2016): Revisiting the loss of verb movement in the history of English. *Natural Language & Linguistic Theory*. 34. S. 497–542.
- Harwood, William (2014): Rise of the auxiliaries: a case for auxiliary raising vs. affix lowering. *The Linguist Review*. 31:2. S. 295–362.
- Hedlund, Cecilia (1992): *On participles*. Department of Linguistics, University of Stockholm.
- Heinat, Fredrik (2021): The Swedish perfect and periphrasis. I: Kristin Melum Eide & Marc Fryd (red.), *The Perfect volume. Papers on the perfect*. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins. S. 343–364
- Holm, Gösta (1951): Om utelämnandet av hjälpverbet *hava* i bisats. *Nysvenska studier*. 30. S. 87–93.
- Holm, Gösta (1960): Hjälpverbet *ha* i bildat talspråk. *Nysvenska studier*. 39. S. 83–93.

- Holmberg, Anders (1986): *Word Order and Syntactic Features in the Scandinavian Languages and English*. Department of General Linguistics, University of Stockholm.
- Håkansson, David (2021): *Hur har passiven förändrats? Om valet av passivform och framväxten av passivt supinum i 1800-talets svenska*. Föredrag vid Svenska språkets historia 16, Lund.
- Ivars, Ann-Marie (2010): *Sydösterbottnisk syntax*. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors.
- Johannisson, Ture (1945): *Hava och vara som tempusbildande hjälpverb i de nordiska språken*. Gleerups, Lund.
- Johannisson, Ture (1960): Eine Syntaktische Entlehnung im Schwedischen. I: Hans Hartmann & Hans Neumann (red.), *Indogermanica. Festschrift für Wolfgang Krause zum 65. Geburtstag am 18. September 1960 von Fachgenossen und Freunden dargebracht*. Carl Winter, Heidelberg. S. 38–43.
- Julien, Marit (2002): Optional *ha* in Swedish and Norwegian. *Journal of Comparative German Linguistics*. 5. S. 67–95.
- van Kemenade, Ans (1987): *Syntactic case and morphological case in the history of English*. Foris, Dordrecht.
- van Kemenade, Ans (1992): The history of English modals; a reanalysis. *Folia Linguistica Historica*. 26. S. 143–166.
- Koenen, Olaf & Hedde Zeilstra (2017): *Introducing syntax*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Kroch, Anthony (1989): Reflexes of grammar in patterns of language change. *Language Variation and Change*. 1(3). S. 199–244.
- Lagman, Edvin (1967): Participle i Nuckömmålet. *Svio-Estonica*. 18. S. 106–124.
- Larsson, Ida (2007): Växlingen *hava/vara* i äldre svenska. I: Anna Saarukka, Lars Wollin & Ulla Stroh-Wollin (red.), *Svenska språkets historia 9. Det moderna genombrottet - också en språkfråga?* Åbo Akademi, Åbo. S. 133–140.
- Larsson, Ida (2009): *Participles in Time. The Development of the Perfect Tense in Swedish*. Göteborgs universitet, Göteborg.
- Malmgren, Sven-Göran (1985): Om utelämnning av hjälpverbet *ha* i förbindelse med supinum. I: Sture Allén m. fl. (red.), *Svenskans beskrivning 15*. Göteborg S. 347–358.
- Moberg, Lena (1993): Är utelämnandet av *ha(va)* i bisats i svenskan ett syntaktiskt lån från högtyskan? I: Lars Wollin (red.), *Studier i svensk språkhistoria 3*. Institutionen för nordiska språk, Uppsala. S. 143–151.
- Nielsen, Peter Juul (2012): Supinum i dansk och svensk. *Ny forskning i grammatik* 19. S. 181–197.
- Platzack, Christer (1983): Three syntactic changes in the grammar of written Swedish around 1700. I: *Struktur och variation. Festschrift till Bengt Loman 7. 8. 1983*. Åbo akademi, Åbo. S. 43–63.
- Platzack, Christer (1986): Comp, Infl, and Germanic Word Order. I: Lars Hellan & Kirsti Koch Christensen (red.), *Topics in Scandinavian Syntax*. Dordrecht, D. Reidel. S. 185–234.
- Platzack, Christer (1988): HAVE/BE variation in the Scandinavian languages. I: Victoria Rosén (red.), *Papers from the tenth Scandinavian Conference of Linguistics*. Department of Linguistics and Phonetics, Bergen. S. 181–194.
- Platzack, Christer (1989): The Swedish Supine: An Active Verb Form or the Non-agreeing Form of the Past Participle? I: Dany Jaspers m. fl. (red.), *Sentential Complementation and the Lexicon. Studies in honour of Wim de Gest*. Foris, Dordrecht. S. 305–319.

- Platzack, Christer. 2011. *Den fantastiska grammatiken*. Norstedts, Stockholm.
- Roberts, Ian G. (1985): Agreement parameters and the development of English modal auxiliaries. *Natural Language and Linguistic Theory* 3. S. 21–58.
- Rosenkvist, Henrik (2019): *Perfektiva OV-strukturer i östsvenska*. Föredrag vid Grammatikkollokviet, Uppsala.
- Ross, John R. (1973): The penthouse principle and the order of constituents. I: C. T. Corum, T. C. Smith-Stark & A. Weiser (red.), *You Take the High Node and I'll Take the Low Node*. Chicago Linguistic Society, Chicago. S. 397–422.
- Sahlstedt, Abraham (1769): *Swensk Grammatika efter det nu för tiden brukliga sättet att tala ok skrifwa*. Uppsala.
- Sangfelt, Adrian (2014): Om uppkomst och spridning av *ha*-bortfall i äldre svenska. En studie i syntaktisk innovation och förändring. Opubl. Mag-uppsats. Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.
- Svenska språknämnden (2005): *Språkriktighetsboken*. Norstedts akademiska förlag, Stockholm.
- Teleman, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson (1999): *Svenska Akademiens grammatik*. Norstedts Ordbok, Stockholm.
- Wessén, Elias (1992): *Svensk språkhistoria 1. Ljudlära och ordböjningslära*. 8 uppl, NNS 4. Akademityck, Stockholm.
- Wiklund, Anna-Lena (2001): Dubbelsupinums eventuella föregångare. I: Linda Jönsson m. fl. (red.), *Svenskans beskrivning 24*. Linköping University Electronic Press, Linköping. S. 305–318.
- Östman, Carin (2002): Bisatser med utelämnat finit *ha* i dramadiolog från 1700-talet. I: Gunilla Harling Krank & Hanna Lehti-Eklund (red.), *Studier i svensk språkhistoria 6*. Helsingfors. S. 233–242.

Citerade texter

I artikeln anges för varje exempel en källa, utom när det gäller konstruerade exempel. Exempelen från *Aftonbladet* är tagna från Språkbankens korpus Kubhist 2, eftersom Kungliga bibliotekets digitala resurs *Svenska dagstidningar* i många fall är svårtolkad på grund av bristfällig OCR-återgivning av äldre tidningssidor. Övriga exempel har kontrollerats mot de tryckta källor som anges nedan.

- Argus 1732 = Olof von Dalin, 1732: *Thän Swänksa Argus* första delen. Utg. av Svenska Vitterhetssamfundet genom Bengt Hesselman & Martin Lamm. Stockholm 1910. S. 1–38.
- Borgarståndets riksdagsprotokoll, 1668. Utg. av Stadshistoriska institutet genom Nils Ahnlund. Appelbergs, Uppsala 1933. S. 46–75.
- Rålamb 1658 = Claes Rålamb, diarium 1658: *Diarium eller rese-book: innehållande alt det som märckvärdigt förlupit är på den constantinopolitaniske resan*. Utg. av Kungl. Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia, genom Nils Berencreutz. Norstedts, Stockholm 1961. (Historiska handlingar 37:3). S. 33–63.
- Spegel 1680 = Haqvin Spegel, dagbok 1680: *Hakvin Spegel: dagbok*. Utg. av Sune Hildebrand. Norstedts, Stockholm 1923. S. 1–41.